

Utövares rättigheter i europeisk lagstiftning: Situationen och faktorer som kan förbättras

Om AEPO-ARTIS

AEPO-ARTIS förener 27 utövarorganisationer, som är verksamma i 21 europeiska länder, och representerar dem på europeisk nivå. Det är en ideell organisation.

AEPO-ARTIS huvudsakliga målsättning är att utveckla och trygga ett större erkännande för den kollektiva förvaltningen av utövares rättigheter, att stärka samarbetet på europeisk nivå mellan berörda organisationer och att förbättra utövarskyddet, i synnerhet via internationella och europeiska legala strukturer.

AEPO-ARTIS medlemmar är:

Österrike: LSG
Belgien: URADEX
Tjeckien: INTERGRAM
Kroatien: HUZIP
Danmark: GRAMEX och FILMEX
Finland: GRAMEX
Frankrike: ADAMI och SPEDIDAM
Tyskland: GVL
Grekland: APOLLON, DIONYSOS och ERATO
Ungern: EJI
Litauen: AGATA
Nederländerna: NORMA
Norge: GRAMO
Polen: SAWP och STOART
Rumänien: CREDIDAM
Ryssland: ROUPI
Slovakien: OZIS och SLOVGRAM
Spanien: AISGE
Sverige: SAMI
Schweiz: SWISSPERFORM
Storbritannien: BECS

Omfattning

Utövare inom alla kulturella områden – musiker, sångare, skådespelare, dansare o.s.v. – har vissa immateriella rättigheter som syftar till att skydda deras framföranden och hur dessa senare kan användas. Dessa rättigheter introducerades först på internationell nivå och därefter på europeisk.

15 år efter det att utövarrättigheter först introducerades i europeisk lagstiftning ligger omarbetningen av denna del av den så kallade "acquis communautaire" högt på dagordningen för Europeiska kommissionen under 2007.

Jämfört med upphovsmännens rättigheter har utövarnas rättigheter tillkommit långt senare. Under implementeringen av dessa rättigheter har vissa specifika förutsättningar visat sig. En av dem är vikten av den ersättningsrätt som är föremål för kollektiv förvaltning.

Undersökningen är avsedd att skapa en bild av den inverkan "acquis communautaire" har på det faktiska skyddet av utövarnas rättigheter i 10 europeiska länder: Belgien, Tjeckien, Kroatien, Frankrike, Tyskland, Litauen, Nederländerna, Spanien, Sverige och Storbritannien.

Undersökningen omfattar länder där utövarrättigheter fanns redan innan harmoniseringen av den europeiska lagstiftningen startade – såsom Tyskland och Frankrike – samt länder där dessa rättigheter är nya och införandet huvudsakligen är ett resultat av harmoniseringen – såsom Spanien, Nederländerna och Litauen.

Panelen inkluderar gamla medlemsländer i Europeiska unionen, nyare medlemsländer och ett kandidatland.

Undersökningen återspeglar ett urval av olika nationella situationer när det gäller utövarrättigheter och hur dessa rättigheter förvaltas.

Undersökningen fokuserar i synnerhet på följande aspekter av utövarnas rättigheter:

1. Rätten till skälig ersättning för TV- och radiosändningar och överföring av kommersiella fonogram till allmänheten;
2. Rätten att tillgängliggöra för allmänheten;
3. Rätten till privatkopieringsersättning som kompensation för inskränkningen i den exklusiva exemplarframställningsrätten;
4. Uthyrningsrätten;
5. Hanteringen av inspelningsrättigheter på det audiovisuella området;
6. Skyddstiden för utövarrättigheter.

Punkterna ovan omfattas av en internationell juridisk struktur (1961 års Romkonvention, TRIPS-avtalet från 1994, WIPO-fördraget om framföranden och fonogram - WPPT - från 1996), liksom av europeisk lagstiftning (huvudsakligen Direktiv 92/100/EEC, Direktiv 93/98/EEC och Direktiv 2001/29/EC¹) samt av nationell lagstiftning.

Undersökningen fokuserar med avsikt på faktiska, konkreta fakta som beskriver hur och i vilken utsträckning utövare kan göra sina rättigheter gällande. Juridiska och empiriska ekonomiska data jämförs med varandra och sätts i relation till rutiner för rättighetsförvaltning.

För att kunna göra en adekvat utvärdering av europeisk lagstiftnings direkta inverkan på utövarområdet, identifiera eventuella brister och svårigheter, liksom för att kunna framlägga förslag för att förbättra utövarskyddet, samlades informationen in direkt från utövarorganisationer och fackföreningar i de länder som omfattades av undersökningen.

¹ Direktiv 92/100/EEC av 19 november 1992 gällande upphovsrätt vid uthyrning och utlåning och vissa rättigheter som rör upphovsrätt på området immateriell egendom (återkallad och ersatt av dess kodifierade version, Direktiv 2006/115/EC), Direktiv 93/98/EEC av 29 oktober 1993 som harmoniserar villkoren för skydd av upphovsrätt och vissa relaterade rättigheter (återkallad och ersatt av dess kodifierade version, Direktiv 2006/116/EC) och Direktiv 2001/29/EC av 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och relaterade rättigheter i informationssamhället.

Huvudsakliga slutsatser och rekommendationer

Införandet av vissa typer av rättigheter är fortfarande nytt och under utveckling i några länder, men är ingen nyhet i andra. Undersökningen visar att den europeiska juridiska strukturen har haft, och har fortfarande, en kontrasterande inverkan på utövares möjlighet att åberopa sina rättigheter.

Utövarna gör sina rättigheter gällande såväl via kollektiv förvaltning som individuellt, genom kontrakt. Dock visar observationer att, trots de gynnsamma konsekvenser som specifika kollektiva avtal har för vissa avtalsklausuler på utövarområdet, så innebär dock allmän praxis för de flesta utövare, att det inte finns något alternativ till att avstå från alla exklusiva rättigheter i utbyte mot en engångssumma, när man skriver på inspelnings- eller anställningskontrakt.

• En allmän preliminär slutsats är vikten, för de flesta utövare, av att kunna göra gällande ”ersättningsrätt” även efter att de har överlåtit sina exklusiva rättigheter.

Enligt europeisk lagstiftning har utövare ett antal ”exklusiva rättigheter” där deras tillstånd krävs innan deras framföranden får användas – exempelvis en ljudinspelning eller en audiovisuell inspelning. Inte desto mindre måste många utövare i praktiken avstå från att göra sin rätt gällande till förmån för dem som spelar in och senare använder deras framföranden.

När de exklusiva rättigheterna har överlåtit, behåller utövarna viss ”rätt till ersättning” som allmänt betraktas som oavvislig och inte möjlig att överlåta. Denna rätt ger inte utövarna möjlighet att tillåta eller förhindra att deras framföranden används, men ger dem möjlighet att erhålla skälig ersättning för användningen.

Enligt de europeiska direktiven 92/100 och 2001/29 finns tre huvudkategorier av ersättning för användning av utövarprestationer som inte är ett resultat av att den exklusiva ensamrätten åberopas:

- skälig ersättning för TV- eller radiosändningar eller överföring av kommersiella fonogram till allmänheten;
- ersättning för privatkopiering som kompensation för inskränkningen i den exklusiva exemplarframställningsrätten;
- skälig ersättning för uthyrning i fall där utövarens exklusiva uthyrningsrätt övergått till annan genom avtal.

• Idag utgörs den kollektiva inkasseringen till 95 % av ersättning som härrör från ovan nämnda tre kategorier.

Merparten av inkasserad ersättning kommer från **TV- och radiosändningar och från överföring till allmänheten** av kommersiella fonogram. Dessa ersättningar är föremål för kollektiv förvaltning i alla de 10 länderna och representerar i genomsnitt **57 %** av den totala insamlade summan.

Ersättning för **privat kopiering** motsvarar **38 %** av den totala insamlingen. Den representerar en viktig, och helt berättigad, ersättning till utövare vars inspelningar är föremål för omfattande kopiering – från skiftande källor till många olika typer av media och enheter. Bland de 10 länder som studerats är det endast brittisk lagstiftning som inte medger någon ersättning till rättighetshavaren i händelse av kopiering för privat bruk, eftersom sådan kopiering inte är tillåten. Undersökningar har dock visat att kopiering för privat bruk är vanligt i Storbritannien på samma sätt som i andra länder. Brittisk lag är för närvarande under översyn, vilket kan leda till lagändring.

Vad gäller uthyrningsrätten skiljer sig situationen mycket från ett land till ett annat, men är inte tillfredsställande. Lagstiftningen i 9 av de 10 länder som granskats, med undantag för Frankrike, föreskriver att, utövare som överlåtit sin exklusiva uthyrningsrätt till fonogram- eller filmproducenten, fortfarande skall ha rätt till skälig ersättning. Trots detta representerar denna ersättning mindre än 1 % av den totala summan som samlas in av utövarorganisationerna. För denna ersättningsrätt har flera länder fastställt en obligatorisk kollektiv förvaltning via utövarorganisationer. Idag inkasseras sådan ersättning genom kollektiv förvaltning endast i Tyskland och i Spanien, och i mycket liten utsträckning i Tjeckien.

Skälen för detta är antingen att ersättningsrätten nyligen har införts eller, mer vanligt, att den som är betalningsansvarig inte utpekats i lag, vilket utgör ett stort hinder för utövarorganisationerna när ersättningsrätten skall göras gällande.

Ett annat hinder återfinns i bristen på bestämmelser som möjliggör kollektiv förvaltning när ersättningsrätten åberopas.

Dessa hinder förklara möjligen varför ingen ersättning för uthyrning hittills har samlats in inom den växande uthyrningssektorn online.

- ⇒ I ljuset av dessa tre typer av användning framgår det att vissa allmänna regler bör fastställas i lag för att säkerställa effektiv kollektiv förvaltning:
- vem som är betalningsansvarig, i de flesta fall användaren, ska tydligt fastställas;
 - kollektiv förvaltning av dessa typer av ersättning ska uppmuntras och, vid behov, göras obligatorisk
 - det bör fastslås att ersättning måste betalas och rättvist fördelas mellan berörda rättighetshavarkategorier
 - utövarens ersättningsrätt bör inte kunna överlåtas till annan, annat än för kollektiv förvaltning.

Ovan nämnda punkter finns redan i europeisk lagstiftning, men återfinns aldrig alla tillsammans.

• På Internetområdet och området för nya tjänster har introduktionen på europeisk nivå 2001 av en ensamrätt vid on-demand tillgängliggöranden av prestationer, så här långt visat sig vara verkningslös för utövarna. En siffra sammanfattar det hela: av de 10 länder som granskats lyckades endast en utövarorganisation inkassera en sammanlagd summa på 32 euro för alla utövare under 2005! I en tid när allt fler kommersiella tjänster för nedladdning utvecklas belyser denna summa den iögonfallande klyftan mellan det skydd som "acquis" avsåg att ge utövarna och omöjligheten för dem att faktiskt göra sin rätt gällande.

De flesta utövare måste överlåta den exklusiva tillgängliggöranderätten tillsammans med alla sina övriga exklusiva rättigheter när de skriver på inspelnings- eller anställningskontrakt. Europeisk lagstiftning har misslyckats med att ta med denna allmänna praxis i beräkningen. Till skillnad från bestämmelserna som antagits för TV- och radiosändningar och tillgängliggörande för allmänheten av fonogram ger, till exempel, inte bestämmelserna om on-demand tillgängliggörande, som grundas på "acquis", utövarna någon specifik rätt till ersättning, förutom rätten att godkänna användningen av materialet. Resultatet blir i praktiken att utövarnas rätt till ersättning förbigås i och med överlåtelsen av ensamrätten, vilket innebär att de flesta utövare för närvarande inte åtnjuter några fördelar av den ökade användningen av dessa rättigheter i det snabbt expanderande utbudet av nya mediatjänster.

⇒ Rättighetsanvändning online, skall på samma sätt som gäller för annan rättighetsanvändning, följa principen om skälig ersättning till rättighetshavarna. Reglerna som tillämpas när det gäller tillgängliggörande bör omarbetas för att bli mer effektiva för utövarna.

• **Hantering av utövarframföranden på det audiovisuella området är en fullständig anakronism:** medan nya online-tjänster redan omfattas av "acquis", fortsätter europeisk lagstiftning att undanta utövarnas rättigheter på det audiovisuella området när det gäller TV- och radiosändningar och tillgängliggörande för allmänheten. Det har till och med etablerats en presumtion att när utövarns uthyrningsrättigheter övergår till filmproducenter kan även alla andra exklusiva rättigheter innefattas.

Situationen på det audiovisuella området är fortfarande inte harmoniserad och är ineffektiv vad gäller möjligheten för utövare att behålla och åtnjuta ersättning för olika typer av användning av deras inspelningar. Som ett resultat av bristen på harmonisering och tydliga bestämmelser som rör den kollektiva förvaltningens mekanismer på detta område, erhåller utövare i flera länder över huvud tagit inte någon ersättning när deras rättigheter används i audiovisuella produktioner.

⇒ Det finns inget som rättfärdigar det allmänna antagandet om utövarns överlåtelse av rättigheter till producenter på det audiovisuella området. Detta antagande borde inte under några omständigheter uppmuntras av europeisk lagstiftning.

• Europeiska kommissionen är i färd med att se över **skyddstiden** för närstående rättigheter, inklusive utövarrättigheter. Till skillnad från upphovsmäns rättigheter, som varar ända till 70 år från upphovsmännens död, skyddas utövarrättigheter inom den Europeiska unionen under en period av 50 år från det datum då framförandet skedde eller den första lagliga utgivningen eller tillgängliggörandet för allmänheten. Som ett resultat av detta förlorar vissa artister rätten till sina egna framföranden medan de fortfarande är i livet. Som en jämförelse kan nämnas att närstående rättigheter i USA kan skyddas under en period av 95 år.

⇒ Vid en tid då ett stort antal europeiska ljudinspelningar och audiovisuella inspelningar av hög, varaktig kvalitet, fortfarande är mycket populära och mycket exploaterade, närmar sig slutet på inspelningarnas skyddsperiod och det tycks därför vara berättigat att utöka skyddsperioden för skyddsperioden för framföranderättigheter till 95 år.

Resultatet av undersökningen pekar också på att de rättigheter som administreras genom kollektiv förvaltning representerar en betydande del, om inte huvudparten, av inkomstkällan som utövare mottar för rättighetsanvändningen. Att fastställa en skyldighet för kommersiella användare och producenter att ge utövarorganisationer fri tillgång till sådan fullständig och exakt information, som är nödvändig för att de ska kunna identifiera rättighetsinnehavare, skulle utan tvivel hjälpa organisationerna att på ett effektivt sätt förvalta rättigheterna.

Dessa slutsatser understryker den inverkan som utövarrättigheternas tillämpning har. Dels påverkas skapandet och marknadsföring av kulturella aktiviteter, dels påverkar utövarorganisationernas bidrag till dynamiken och kreativiteten i det europeiska kulturlivet.

Erkännandet av utövarrättigheter bör gå hand i hand med utvecklingen av en stark och dynamisk, europeisk kulturell sektor och bidra till dess berikande. Detta är endast möjligt om utövarna ges de praktiska verktyg de behöver för att göra gällande sina rättigheter och upprätthålla respekten för desamma.